

مهدی اشجعی
پژوهشگر اقتصادی

یک اقتصاد دان وقتی از بازار رقابتی صحبت می‌کند بسته به فضای کشور مورد مطالعه اش، حدود کلان آن را ترسیم می‌کند. اگرچه به باور صحیح شاید هیچ مدینه فاضله‌ای نیابیم که بازارهایش به‌طور کامل شرایط رقابت کامل با انبوهی از تقاضاکنندگان و مصرف‌کنندگان یک کالای همگن را ضمن شفافیت اطلاعات و دیگر ملزومات ضد انحصاری به ارمغان آورده باشد و حالت کامل و جدی رقابت هیچ‌گاه عملیاتی نبوده و حتی نباشد اما بدون تردید لزوم حرکت بازارها برای نزدیکی هرچه بیشتر به آن شرایط رقابتی کامل را هیچ اقتصاددانی رد نمی‌کند. بنابراین منطقی است اگر رقابتی کردن هرچه بیشتر بازارها را وظیفه بی‌قید و شرط دولت‌ها بدانیم (البته این به معنای نسخه واحد برای همه کشورها نیست) بدیهی است جایگاه فعلی هر کشور در حوزه رقابت با کشور دیگر متفاوت است و از این رو شاید بتوان یک سطح واحد از بازار رقابتی را برای یک کشور در حال توسعه در نظر گرفت درحالی‌که یک کشور توسعه یافته سال‌هاست بدان نقطه رسیده و در آن سطح به روزمرگی رقابتی دچار باشد؛ قاعدتا سرعت این دو کشور و دستورالعمل‌هایشان هم باید متفاوت باشد. یکی باید بیاد ریل‌گذاری کند و یکی روی ریل‌های قبلی، لکوموتیو رقابت را به سوی کامل شدن براند. بدیهی خواهد بود اگر در این میان کشوری بخواهد همزمان علی‌رغم قیود زمانی، انسانی و اقتصادی ریل‌گذاری کند و هم اینکه لکوموتیورانی کند، می‌شود مصداق ضرب‌المثل از اینجا رانده و از آنجا مانده!

مطابق سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی شورای رقابت در کشور ما متولی اصلی انحصارزدایی است. نهادی که در بررسی برای مبارزه با انحصارطلبی‌ها به وجود آمد اما اکنون پس از سال‌ها باید دید آیا توانسته کشور را به اهداف مدنظر برساند یا خیر؟ طرح این سوال در این مقطع زمانی که برنامه هفتم توسعه کشور در کشور درحال تدوین و بررسی بوده اهمیت بسزایی می‌یابد. از سویی اخیرا با مطرح شدن بحث‌هایی نظیر قیمت‌گذاری بازار خودرو و سامانه‌های موسوم به سامانه یکپارچه خودرو نام شورای رقابت دوباره بر سر زبان‌ها افتاده و محل بحث‌های بسیاری شده است. اینکه بالاخره منتقدان راست می‌گویند یا واقعا شورای رقابت مطابق قانون درست عمل می‌کند و مسئولان شورا یا مرکز رقابت بخواهند ادله قانونی بیابوند یا خیر، به نظر کم‌اهمیت‌تر از آن است که بررسییم کل مسیری که باعث تاسیس این شورا شد به چه سویی می‌رود؟ اینجا دیگر بحث سسر این نیست که اقدامات شورا قانونی است یا خیر، بلکه بحث سسر این است که قانون باید به چه چیزهایی اشاره کند و اصولا نهاد ضد انحصار آیا همین شورای رقابت باید باشد یا خیر؟ کارایی شورای مورد تأیید است؟ آیا می‌توان یا حتی باید در برنامه پنج‌ساله هفتم کاری بهتر صورت بگیرد؟

طبق ماده ۲۲ قانون برنامه پنج‌ساله ششم باید رتبه سوم در میان کشورهای منطقه سند چشم‌انداز در حوزه رقابتی شدن اقتصاد، متعلق به کشور ما بود. اینکه الان در پایان برنامه کجا هستیم به نظر فاصله بسیار با آنچه باید باشد داریم و بنابراین ادامه این دست‌فرمان با همین شورای رقابت کمی عجیب و غیرمنطقی به نظر می‌رسد. با کمی تعمق در عملکرد شورای رقابت، گزارشات و اخبار رسمی به وضوح می‌توان دریافت که این نهاد در ابتدای ریل‌گذاری نهادی، دچار روزمرگی عمیق و البته نادرست است. به نظر باید پرسید با گذشت بیش از ۶۰۰ جلسه در شورا، فضای رقابتی و ضد انحصاری چه تغییری کرده است؟ برای بازارها و فناوری‌های جدید سیاستگذار چه تدبیری خواهد داشت؟ چرا مطرح کردن چند پرونده ساده و موردی مربوط به چند شرکت به عنوان دستاورد شورایی که اصولا باید وظیفه سیاستگذاری کلان را برعهده داشته باشد، مطرح می‌شود؟ صرف نظر از بحث‌های کنونی خودرو این شورا توانسته همین یک صنعت نمونه را از انحصار خارج کند؟ آیا اصالتا این شورا قانونا و ذاتا اصلا چنین قدرت و توانایی را در اقتصاد ایران دارد یا اینکه به اشتباه دچار روزمرگی شده؟ آیا هدف شورای رقابت اینجا جایی بود که رسیدیم؟ آیا سیاستگذار از انحصار به سوی رقابت را در دعوی بین دو یا چند شرکت یا بخش می‌داند و این موضوع را ریل انحصارزدایی می‌داند؟ آیا شورای رقابت اکنون حتی می‌داند فضای اقتصاد کشور چه مقدار رقابتی بوده و چه شاخص‌هایی را برای سنجش بخشی و کلی این موضوع تعریف کرده است، اولین پاسخ به کارایی سازوکار شورای رقابت است و مهم‌تر از آنکه شورای رقابت چگونه باید باشد به نظر این نکته مهم است که در تدوین برنامه هفتم اصلا معیاری بوده تا مجموعه قانون، فضای اقتصاد کشور را رقابتی‌تر و شفاف‌تر سازد؟ آیا انتظار ما از شورای رقابت این باید باشد یا خیر؟ در نهایت به نظر می‌رسد اگر حتی با اغماض بسیار زمان حال را مطلوب بدانیم ولی برای آینده تصمیمی گرفته نشود، شورای رقابت بیشتر به شورای انحصار تبدیل شود؛ چراکه نه تنها فضا را رقابتی نمی‌کند بلکه انحصار را رسمیت خواهد بخشید و بر دوام آن تأکید خواهد کرد، کافی است حال و روز صنعت خودرو را در پیمانه آنگاه خواهیم دانست شورای رقابت یا قانونا یا در مقام اجرا، کارا نیست، چاره‌ای دیگر باید که این ره به ترکستان است.

مدیرمسئول:

محمد امین ایمانجانی

سردبیر:

مسعود فروغی

تلفن و فکس:

۶۲۹۹۹۴۹۵ (۰۲۱)

کد پستی:

۱۱۳۵۳۳۸۱۶

چاپ:

چاپخانه دانشگاه آزاد اسلامی

نشانی:

خیابان حافظ، پایین‌تر از جمهوری

روبه‌روی ساختمان بورس

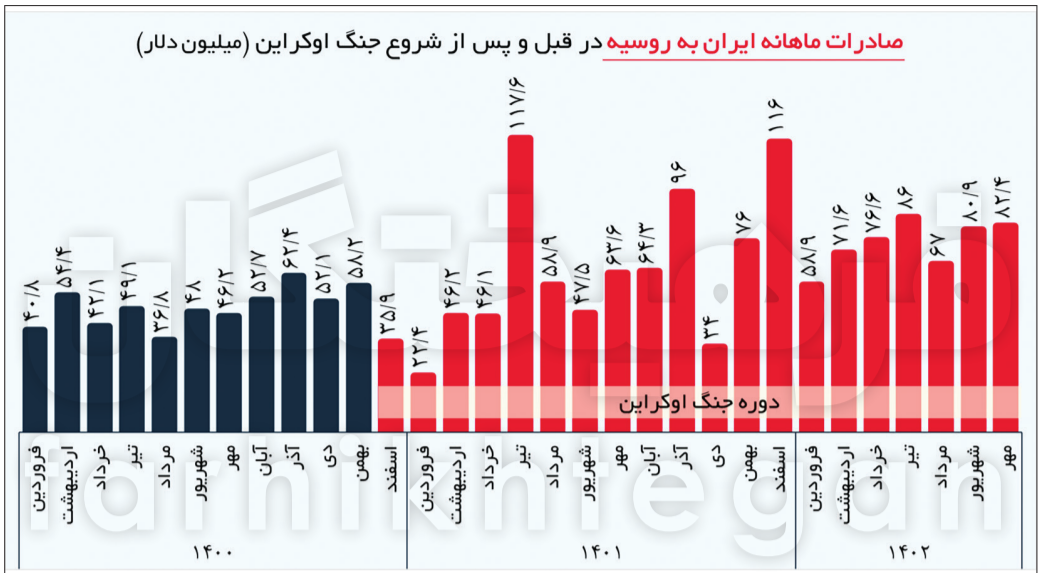
ساختمان فرهیختگان، طبقه

۱۶

با وجود تغییر شرکای تجاری روسیه پس از جنگ اوکراین

سه‌م ایران از بازار روسیه حتی نیم درصد هم نشد

کالاها را دارا است. در مورد پتانسیل صادرات به روسیه نیز در این گزارش آمده است: روابط تجاری ایران و روسیه به ویژه با توجه به موقعیت روسیه به عنوان دهمین شریک تجاری مهم ایران اهمیت زیادی دارد. تجارت دوجانبه بین این دو کشور علی‌الخصوص پس از آغاز جنگ روسیه و اوکراین می‌تواند منافع اقتصادی متقابلی را به همراه داشته باشد. با توجه به اعمال تحریم‌های بین‌المللی علیه روسیه می‌تواند به عنوان بازاری حیاتی برای صادرات غیرنفتی ایران عمل کند و فرصت‌های متنوعی را برای ایران به وجود آورد. علاوه بر این تخصص روسیه در بخش‌هایی مانند انرژی هسته‌ای و توسعه زیرساخت‌ها، فرصت‌های ارزشمندی را برای پیشرفت اقتصادی ایران ارائه می‌دهد.

بررسی واردات روسیه طی سه سال گذشته از ۲۰۲۰ تا ۲۰۲۲ نشان می‌دهد که عمده نیاز وارداتی این کشور طی بازه مورد بررسی مربوط به فصول ۸۴ واکتورهای هسته‌ای است. این نیازها عمدتاً از طریق واردات تجهیزات پزشکی، اجزا و قطعات آنها، ماشین‌آلات و دستگاه‌های برقی و اجزا و قطعات آنها، دستگاه‌های ضبط و پخش صوت و تصویر تلویزیونی و وسایل نقلیه زمینی غیر از خط راه‌آهن یا تراموای (...) بوده که حدود ۳۹ درصد از کل نیاز وارداتی این کشور طی بازه مذکور را تشکیل می‌دهد. شایان ذکر است سهم ایران در برآورده کردن نیاز وارداتی روسیه در فصول ۸۴، ۸۵ و ۸۷ بسیار ناچیز بوده است و ایران تنها توانسته در میان ۱۰ فصل عمده وارداتی روسیه، در فصل هشت، میوه‌های خوراکی؛ پوست مرکبات یا پوست خربزه و حدود پنج درصد از سهم بازار این کشور را از آن خود کند.

بالترین سهم روسیه در صادرات فصول مختلف کتاب مقررات صادرات و واردات طی سه سال گذشته (۱۳۹۹ تا ۱۴۰۱) و بر اساس آمار منتشر شده توسط گمرک متعلق به فصول ۵۵ (الیاف سنتتیک یا مصنوعی غیرکبرسه)، فصل ۴۴ (توتون و تنباکو و بدل توتون و تنباکو ساخته شده) و فصل ۸۶ (لکوموتیوهای راه‌آهن یا تراموای نواقل روی خط ...) بوده که سهم این کشور در صادرات ایران در فصول مذکور به ترتیب ۳۱.۵ درصد، ۱۶.۳ درصد و ۱۵.۸ درصد است. نکته قابل توجه در این خصوص سهم پایین ایران در تامین نیاز وارداتی در فصول ذکر شده بوده که تنها در فصل ۵۵ حدود ۳.۴ درصد و در دو فصل دیگر به ترتیب ۰.۲ درصد و ۰.۱ درصد است.

رسیده است. واردات روسیه از اتحادیه اروپا نیز از هفت میلیارد یورو به حدود سه میلیارد دلار طی بازه مورد بررسی کاهش یافته است.

روابط تجاری ایران و روسیه

ارزش کل تجارت ایران و روسیه در سال ۱۴۰۱ به بالاترین حد خود طی پنج سال منتهی به این سال رسیده است؛ افزایش حدود چهار درصدی در مقایسه با سال ۱۴۰۰. رقم کل تجارت این دو کشور در سال مذکور حدود ۲۳ میلیارد دلار بوده که حدود ۶۸ درصد از آن معادل ۱.۶ میلیارد دلار متعلق به ارزش واردات ایران از روسیه و مابقی معادل ۷۵۱ میلیون دلار به صادرات ایران به این کشور اختصاص داشته است. طی شش ماه نخست ۱۴۰۲ نیز ارزش کل تجارت ایران و روسیه حدود ۱.۴ میلیارد دلار (۴۴۰ میلیون دلار صادرات و ۹۲۵ میلیون دلار واردات) بوده که رشد ۱۱.۵ درصدی را نسبت به مدت مشابه سال قبل تجربه کرده است. طی سال‌های مورد بررسی این گزارش تراز تجاری ایران و روسیه همواره به نفع روسیه مثبت بوده است. شایان ذکر است در سال ۱۴۰۱، اندکی تراز تجاری نیز دو کشور به نفع ایران بهبود یافته و از منفی بودن آن کاسته شده است که دلیل آن را می‌توان میزان افزایش صادرات ایران در مقابل میزان کاهش واردات از روسیه در این سال نسبت به سال ۱۴۰۰ دانست. روند تجارت غیرنفتی ایران و روسیه، صادرات بدون کدهای تعرفه ۲۰۹ نفت خام (Petroleum oil) و روغن حاصل از مواد معدنی، قیری خام، روغن‌های نفتی و روغن‌های حاصل از مواد معدنی، قیری (غیرخام) و گازهای نفتی و سایر هیدروکربن‌های گازی در سال ۱۴۰۱ برای دومین سال پیاپی با افزایش همراه بوده است؛ اگرچه از سرعت رشد آن کاسته شده است. همان‌طور که ملاحظه می‌شود از آنجایی که هر دو کشور روسیه و ایران کشورهای دارای منابع نفت و گاز هستند، تفاوت چندانی بین تجارت غیرنفتی ایران و روسیه و کل تجارت این دو کشور ملاحظه نمی‌شود و این تفاوت تنها حدود ۴۹ هزار دلار است.

پتانسیل صادرات به روسیه

بررسی صادرات ایران به روسیه بر اساس کدهای تعرفه هشت رقمی نشان می‌دهد که در سال ۱۴۰۱ در برخی از اقلام صادراتی، کل صادرات کشور به روسیه انجام شده و در واقع روسیه سهم ۱۰۰ درصدی در صادرات این

امنیت سرمایه‌گذاری در بهترین وضعیت ۶ سال اخیر

به‌عنوان نامناسب‌ترین نامگر شناخته می‌شود. ادامه این روند و بررسی آن در گزارش‌های آتی می‌تواند پیام‌ها و تحلیل‌های بسیاری برای تصمیم‌گیران و سیاستگذاران داشته باشد. گفتنی است مولفه‌های تشکیل دهنده نامگر عملکرد دولت عبارتند از: سهولت احقاق حقوق قانونی شهروندان در ادارات (مولفه پیمایشی)، اختلال در کسب‌وکار بر اثر تحریم‌های جدید خارجی (مولفه پیمایشی) و حمایت و همراهی واقعی مقامات استانی از داوطلبان سرمایه‌گذار (مولفه پیمایشی). درعین حال در بهار ۱۴۰۲ نیز مانند چند مطالعه گذشته مجدداً نامگر مصونیت جان و مال شهروندان از تعرض مناسب‌ترین نامگر در میان سایر نامگرها بوده است.

بررسی دقیق‌تر نامگر عملکرد دولت و مولفه‌های ذیل آن نشان می‌دهد در پایش بهار ۱۴۰۲ درمی‌یابیم که برای اولین بار طی چند پایش گذشته به‌ناگهان مولفه میزان حمایت مسئولان استانی از داوطلبان سرمایه‌گذاری با ارزیابی نامناسب‌تری نسبت به سایر موارد مواجه شده و در جایگاه اولین مولفه نامناسب قرار گرفته است. به عبارتی با توجه به شرایط تثبیت اقتصادی در شش ماه گذشته و احتمالاً افزایش اراده فعالان کسب‌وکار برای افزایش تولید یا حفظ سطح تولیدات خود یا حتی شروع فرآیندهای جدید سرمایه‌گذاری نیاز ایشان برای جلب حمایت مسئولان از سرمایه‌گذاری از سوی ایشان افزایش یافته و به‌نحوی این مولفه با دقت بیشتر و البته تقاضای بیشتری مورد ارزیابی قرار گرفته است که متأسفانه نتیجه بررسی‌ها نشان از نامناسب ارزیابی شدن آن به‌وسیله فعالان مشارکت‌کننده در پایش بهار ۱۴۰۲ دارد.

فصل اخیر به سمت بهتر شدن حرکت کرده است. آمارها نشان می‌دهد این وضعیت، بهترین مقدار شاخص امنیت سرمایه‌گذاری از زمستان ۱۳۹۶ تاکنون بوده است.

لزوم توجه به وضعیت این استان‌ها

براساس گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، در قسمت نامناسب‌ترین استان‌ها در پایش بهار ۱۴۰۲ مانند پایش‌های گذشته استان‌های چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه و بویراحمد و خوزستان در رتبه‌های آخر نامناسب‌ترین وضعیت‌ها قرار گرفته‌اند و متأسفانه این روند به صورت متناوب برای این استان‌ها درحال تکرار است. به عبارتی با توجه به ادامه دار بودن این وضعیت برای استان‌های فوق باید مقامات استانی ذی‌ربط بررسی‌های چریابی نامناسب بودن استان‌های خویش را در اولویت قرار داده و ضمن تحلیل دقیق‌تر مولفه‌هایی که در استان ایشان نامناسب‌ترین ارزیابی را کسب کرده‌اند نسبت به بهبود و رفع موانع اقدام‌ها و مطالعات ضروری انجام دهند.

عملکرد دستگاه‌های دولتی

در بهار ۱۴۰۲ مانند چند پایش قبلی نامگر عملکرد دولت با کمیت ۶.۸۴ مجدداً به‌عنوان نامناسب‌ترین نامگر ارزیابی شده است، لذا باید دقت شود که مقدار کمی این عدد نسبت به پایش زمستان ۱۴۰۱ که دارای کمیت ۷.۴۵ بوده با کاهش مواجه شده که نشان از مناسب‌تر شدن روند آن نسبت به گذشته است، اما همچنان در میان سایر نامگرها

آمارهای گمرک ایران نشان می‌دهد در هفت ماهه نخست سال ۱۴۰۲ کشورمان ۵۲۳ میلیون دلار کالا به روسیه صادر کرده که نسبت به صادرات ۴۰۲ میلیون دلار در هفت ماهه ۱۴۰۱ گرچه رشد ۲۳ درصدی داشته، اما همچنان سهم ایران از واردات روسیه حتی به نیم‌درصد هم نمی‌رسد. این درحالی است که طی دو سال اخیر صادرات چین به روسیه از ۴۱ میلیارد دلار در هشت ماهه ۲۰۲۱ به حدود ۷۲ میلیارد دلار در هشت ماهه ۲۰۲۳ رسیده و صادرات ترکیه به روسیه نیز از سه میلیارد دلار در هفت ماهه نخست ۲۰۲۱ به ۶.۶ میلیارد دلار در هفت ماهه نخست ۲۰۲۳ رسیده است. در این خصوص اخیراً اتاق بازرگانی تهران در گزارشی به بررسی وضعیت تجارت روسیه پرداخته است. در بخشی از این گزارش آمده است کشور روسیه با تولید ناخالص داخلی ۲۲ هزار میلیارد دلار در سال ۲۰۲۲ هشتمین اقتصاد بزرگ جهان بر مبنای تولید ناخالص داخلی بوده است. تولید ناخالص داخلی سرانه این کشور در سال ۲۰۱۵ حدود ۵ هزار دلار بر مبنای قدرت برابری خرید) بوده که این کشور را در رتبه ششم دنیا قرار می‌دهد. بر اساس آمار و اطلاعات سازمان تجارت بین‌المللی، بزرگترین شریک تجاری روسیه در صادرات چین است، به طوری که حدود ۱۴ درصد از ارزش صادرات روسیه در سال ۲۰۲۱ به این کشور اختصاص دارد. هلند با سهم حدود ۸۶ درصد از ارزش صادرات کالایی ایران و آلمان با سهم حدود شش درصد رتبه‌های دوم و سوم بزرگترین مقاصد صادراتی روسیه را تشکیل می‌دهند. شایان ذکر است طی سال منبر ایران در جایگاه ۳۲۴ مقصد کالاهای روسیه قرار گرفته است. براساس این گزارش، در سال ۲۰۲۱ بیشترین واردات روسیه از کشور چین و حدود ۲۰۷ میلیارد دلار است. این میزان سهم ۲۴.۸ درصدی از کل ارزش واردات روسیه از جهان را شامل می‌شود. آلمان با سهم حدود ۹.۳ درصد از ارزش کل واردات و آمریکا با سهم حدود ۵.۹ درصد در رتبه‌های بعدی عمده مبادی وارداتی روسیه قرار می‌گیرند. طی سال منبر ایران در میان کشورهای صادرکننده کالا به روسیه در جایگاه ۱۴۲ قرار دارد که حدود ۰.۳۳ درصد از نیاز وارداتی روسیه را تامین کرده است. همچنین عمده کالاهای صادراتی روسیه نفت خام، سایر روغن‌های معدنی و گاز طبیعی است که به ترتیب حدود ۲۶ درصد، ۱۱ درصد و هشت درصد از کل ارزش صادرات روسیه در سال ۲۰۲۲ را تشکیل می‌دهند؛ در مقابل عمده کالاهای وارداتی روسیه طی مدت مذکور سایر داروها، تلفن‌های هوشمند و محصولات دارویی هستند. سهم اقلام مذکور از کل ارزش وارداتی روسیه در سال ۲۰۲۲ به ترتیب حدود چهار، دو و یک درصد است.

روابط تجاری روسیه با اتحادیه اروپا

طی سال‌های ۲۰۱۶ تا ۲۰۲۲ تجارت روسیه با کشورهای اتحادیه اروپا با فراز و نشیب‌هایی همراه بوده و در سال ۲۰۲۰ شروع همه‌گیری کووید ۱۹ به کمترین میزان خود رسیده است. پس از سال ۲۰۲۰ علی‌رغم آغاز جنگ روسیه و اوکراین، صادرات روسیه به این گروه کشورها افزایش یافته و به حدود ۲۳ میلیارد یورو رسیده است؛ این در حالی است که دیپلماسی اقتصادی اتحادیه اروپا در قبال روسیه تغییر کرده و صادرات این اتحادیه در سال ۲۰۲۲ به کشور روسیه با کاهش همراه بوده است. نکته قابل توجه در خصوص تجارت روسیه با اتحادیه اروپا اعمال تحریم‌های این اتحادیه علیه روسیه از فوریه ۲۰۲۲ است. آمارها نشان می‌دهد پس از اعمال تحریم‌های اتحادیه اروپا، صادرات روسیه به این گروه کشورها از حدود ۲۱ میلیارد یورو در فوریه ۲۰۲۲ به حدود سه میلیارد یورو در آگوست ۲۰۲۳

